

EDITH PIJPERS-STREEFKERK,

Docent bij het Marnix Onderwijscentrum en de adviseur bij het Marnix Onderwijscentrum en de schoolleidersopleidingen van Penta Nova, e.pijpers@hsmarnix.nl

Verwachtingen sturen het handelen van leraren. Dat gaat onbewust en vaak subtiel. Juist bij leerlingen van laagopgeleide ouders of uit etnische minderheidsgroepen is de dreiging van een *self-fulfilling prophecy*, de gevangenis van lage verwachtingen, reëel. Het praktijkverhaal van schoolleider Chantal Bertram inspireert om in de literatuur op zoek te gaan naar succesfactoren en mooie beloftes voor kansrijk onderwijs aan benadeelde leerlingen.

KANSRIJK ONDERWIJS VOOR BENADEELDE LEERLINGEN

HOGЕ VERWACHTINGEN EN MOOIE BELOFTES

Ieder kind wordt geboren met talent, daarvan is Chantal Bertram overtuigd. Ze wil andere schoolleiders motiveren om deze overtuiging mee te voelen en zichzelf toe te staan *out of the box* te denken. Haar praktijkverhaal in het artikel 'Voor een dubbeltje geboren' laat zien dat mooie en krachtige initiatieven het verschil kunnen maken voor individuele leerlingen. Kinderen die ervaren van betekenis te zijn, zullen hier hun hele leven profijt van hebben en dit zal doorwerken naar degenen die om hen heen (komen te) staan. Kinderen die de kans krijgen om autonomie en competentie te ervaren kunnen een rolmodel zijn in hun omgeving. Leerlingen die gemotiveerd zijn om hun verdere ontwikkeling te gaan vormgeven in het vervolgonderwijs zijn onmisbare werknemers in de nabije toekomst. Ber-

tram laat zien hoe zij in verbinding met haar team wil werken aan kansrijk onderwijs voor haar leerlingen in de wijk Pathmos. Leerlingen waarvan zij zegt: 'Veel van hen zijn met 2-0 achterstand geboren.' De kaders bij de beide artikelen tonen een aantal pareltjes uit de praktijk van basisschool De Spinner in Enschede.

ONGELIJKHEID ONDER DE LOEP

Het voorbeeld dat Bertram geeft is troostrijk. Tegelijkertijd maken de jaarverslagen van de inspectie duidelijk dat er grootschalig en wezenlijk verandering moet plaatsvinden om meer kansengelijkheid te bewerkstelligen. 'Om echt te kunnen werken aan gelijke kansen is het belangrijk om helder te hebben wat we hier nu eigenlijk onder verstaan. Want wat door de een wordt gezien als een

goede oplossing, is volgens de ander juist onderdeel van het probleem', aldus Hosseini, Leijgraaf, Gaikhorst en Volman (2021, p 15), verbonden aan het lectoraat 'Kansengelijkheid'. De auteurs onderscheiden drie benaderingen van kansengelijkheid: een perspectief gebaseerd op gelijke behandeling, een aanpak door compenseren en waarderen en als derde, een kritische benadering gebaseerd op *social justice*.

Het moge duidelijk zijn dat de eerste benadering niet of juist averechts werkt. Leerlingen starten in het onderwijs met ongelijke uitgangsposities. Hierdoor leidt gelijke behandeling tot grotere ongelijkheid. We moeten dus juist ongelijk behandelen. Een voorbeeld van ongelijk behandelen door compenseren is de oude 'gewichtenregeling', in 2019 vervangen door de 'onderwijsachterstandenregeling'. Andere, meer lokale maatregelen, zijn zomerscholen en verlengde schooldagen. Critici wijzen erop dat bij compenseren sprake kan zijn van een deficitbenadering. De focus ligt immers op de tekorten bij de doelgroep. Het alternatief is waarderen: het inzetten op vormen van onderwijs die beter aansluiten bij de achtergronden van leerlingen uit gemarginaliseerde groepen. De derde benadering, gebaseerd op *social justice*, benadrukt dat kansengelijkheid en diversiteit onlosmakelijk verbonden zijn met machtsstructuren in de samenleving. Ongelijkheid kan niet worden bestreden zonder dat dit ter discussie wordt gesteld.

Leren vanuit aspiratie in de Starhouse koffiebar

Twee leerlingen uit groep 8 hebben een plan. Ze willen een koffiebar beginnen in de school: Starhouse. De leerkrachten kunnen kiezen uit thee, chocolademelk, koffie of een heerlijke cappuccino. Uiteraard afgewerkt met slagroom en chocoladevlokken.

Het plan van de twee meisjes sluit prachtig aan bij het Aspiratiemodel (Quaglia & Corso, 2017). Het team van de Spinner vindt het belangrijk dat de stem van de lerende wordt gehoord en dat leren betekenisvol is. Er valt genoeg te leren. Zo is het netjes achterlaten van de keuken een leerpunt. En, bij het opstarten van een eigen bedrijf zoals Starhouse hoort natuurlijk ook reclame en marketing. Dit hebben de leerlingen heel serieus aangepakt. Starhouse werd een groot succes. De collega's genoten dagelijks van een heerlijke drankje én van de flow die zichtbaar was bij de uitbaters van de koffiebar.

Schoolleider Chantal Bertram maakt zich sterk voor kansrijk onderwijs

Het is goed om te beseffen dat de normen en overtuigingen van witte en hoogopgeleide mensen een dominante rol spelen in het onderwijs. Dit werkt door op allerlei terreinen en op verschillende niveaus. Het kleurt politieke beslissingen, beleidsdocumenten en leraar-leerling interactie. Het belemmert kansrijk onderwijs voor benadeelde leerlingen.

DE POSTCODE EN HET RAPPORTCIJFER

Uit het rapport *Equity in Educatie* (2018) van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) blijkt dat waar je wieg staat nog steeds je schoolsucces bepaalt. De postcode vertaalt zich in het rapportcijfer. Kinderen van laagopgeleide ouders of uit een etnische minderheidsgroep profiteren minder van het aangeboden onderwijs. De oorzaak van deze benadeling ligt volgens Van den Bergh et al. (2021) in het taalgebruik dat op school wordt verwacht. De school- en thuistaal sluiten niet op elkaar aan. Een andere oorzaak betreft de lagere verwachtingen die leraren over het algemeen van de benadeelden hebben. Er is veel onderzoek gedaan naar de wijze waarop leraren verwachtingen overdragen en hoe leerlingen de signalen feilloos oppikken. Het eerste onderzoek stamt uit

1968 (Rosenthal & Jacobson) en deed veel stof opwaaien. Het onderzoek en de uitkomsten waren niet onomstreden. Latere onderzoeken nuanceerden de bevindingen, maar ontkrachtten ze niet. Recent onderzoek zoals beschreven door Linda van den Bergh en haar collega's (2021) laat zien dat leraren met name bij leerlingen uit gestigmatiseerde groepen, zoals kinderen van laagopgeleide ouders of uit een etnische minderheidsgroep, hardnekkig lage verwachtingen hebben. Onder deze groepen is de kans groot dat leerlingen zich gaan gedragen naar die verwachtingen.

PERSOONLIJKE THEORIEËN DIE ZICHZELF BEWIJZEN

Aan de selffulfilling prophecy ligt een psychologisch proces ten grondslag: het attributieproces. Bij attributie kennen mensen een interne of externe oorzaak toe aan eigen succes of falen of dat van anderen. Castelijns en Stevens (1996) verwoorden dat leraren, bewust of onbewust, opvattingen hebben waarom het met leerlingen goed of niet goed gaat. Hiermee ontwikkelen leraren een persoonlijke theorie die zichzelf gaat bewijzen. Leerlingen die beter presteren maken dat leraren zich competent voelen, in staat zijn om een onderwijsaan-

bod te leveren dat kinderen goed doet presteren. Leerlingen die het minder goed doen, beïnvloeden het competentiegevoel nadelig. De leraren weten dat ze in staat zijn een goed aanbod te leveren maar het werkt niet, ze falen. Dan moet het wel aan de leerling liggen, aan de thuissituatie of het milieu. Leraren hebben het gevoel met deze leerlingen vast te lopen en raken er gaandeweg van overtuigd dat wat ze ook proberen ze niet verder komen. Het is algemeen menselijk om in deze situatie extern te attribueren, de verklaring buiten zichzelf te leggen. Het gevoel te kort te schieten wordt liever vermeden.

LAGE VERWACHTINGEN: TWEE KANTEN VAN DE MEDAILLE

Ook leerlingen attribueren, hebben verklaringen voor hun eigen succes of falen. Kinderen die succesvol zijn, zien dit vaak als gevolg van hun eigen bekwaamheid of inzet. Activiteiten gaan hen meestal goed af. De minder-presteerders schrijven hun veelvuldig tekortschieten op school ook toe aan zichzelf. Ook zij attribueren intern, voelen zich keer op keer tekortschieten en vergroten hun gemis aan zelfvertrouwen. De verschillende perspectieven in het attributieproces laten zien dat zowel leraren als leerlingen vastzitten in wat Bowen Paulle in de serie *Klassen* 'de gevangenis van lage verwachtingen' noemt. (Sylbing et al., 2020) De muren worden gevormd door het attributieproces. De cipier is het gevoel van competentie en zelfvertrouwen bij zowel leerlingen als leraren.

SCHOLEN ALS OEFEN- EN REFLECTIEWERKPLAATSEN

Wat zou het prachtig zijn als scholen oefen- en reflectiewerkplaatsen kunnen worden. Een oefenplek waar vanuit praktijkervaringen en in dialoog kennis wordt gecreëerd. Een plek waar kansrijk onderwijs bedacht en geoefend kan worden. Daarbij moet oog zijn voor de rol van geïnternaliseerde normen en overtuigingen, want juist bij het onderwijs aan leerlingen van laagopgeleide ouders of uit etnische minderheidsgroepen blijven lage verwachtingen hardnekkig in stand. Het onderzoeken van het eigen referentiekader door leerkrachten en schoolleiders maakt ruimte

VERDER LEZEN?

- Onder redactie van Linda van den Bergh, Eddie Denessen en Monique Volman bracht Didactief onderzoek een lezenswaardige bundel uit: *Werk maken van gelijke kansen Praktische inzichten uit onderzoek voor leraren basisonderwijs* (2021). In 20 hoofdstukken worden inzichten uit gerenommeerd onderzoek beschreven en naar praktisch niveau vertaald.
- *Wie ben je en wie wil je zijn als leraar, een boek over persoonlijk meesterschap van leraren* (2021) van Tonnies Bolks en Ingrid Paalman.

Leren vanuit aspiratie door verbreding van je horizon

Basisschool De Spinner werkt al een aantal jaar samen met Stichting Toppers op zondag. De leerlingen van groep 7 gaan gemiddeld acht zondagmiddagen per jaar met de Toppers op pad en verbreden zo hun horizon. Zij maken kennis met allerlei beroepen, bedrijven en instellingen waar zij normaal niet komen. Centraal staat: 'Wat wil je later worden en waar ben je goed in.' Op één van de middagen staat een uitstapje naar een grote organisatie voor gehandicaptenzorg gepland. De leerlingen vinden het spannend om hiernaartoe te gaan. Maar veel van hen komen razend enthousiast terug. Een meisje zegt vol vuur: 'Ik wil echt de zorg in'. De horizon verbreding heeft gezorgd voor aspiratie gericht op de toekomst van dit meisje. Ze zit nu in de 3^e van het VMBO en heeft inderdaad de richting Zorg & Welzijn gekozen.

voor het ontstaan van een andere visie op de werkelijkheid. Leraren die zich gesteund voelen en uitgedaagd worden om samen met collega's betekenissen te delen zullen *self-efficacy*, geloof in eigen kunnen, ervaren. We zien een parallelproces. Leerlingen én leraren die *self-efficacy* ervaren, schrijven hun succes toe aan eigen inzet en zijn in staat tot onvermoede prestaties. Schoolleiders en bestuurders die deze oefen- en reflectie-werkplaatsen faciliteren en een inspiratiebron vormen, maken dus het verschil tussen kansongelijkheid verkleinen of juist vergroten.

BENUTTEN VAN PROFESSIONELE SPEELRUIMTE

'Zelfs beleid dat erop gericht is het beste uit kinderen te halen, werkt ironisch genoeg averechts, als je leraren in een keurslijf duwt', zo schrijven Van den Bergh et al. (2021, p.109). De auteurs baseren zich op onderzoek van Seth

Parson uit 2017 en noemen drie grote obstakels voor adaptief, en dus kansrijk, lesgeven: "een strak curriculum, strikte standaarden en (afrekening door) toetsen. Alle drie snoeren ze de professionele ruimte en autonomie van de leraar in, waardoor deze moeite heeft om goed in te spelen op behoeften van leerlingen. De les moet door, het boek moet uit voor het eind van het schooljaar en de leerlingen moeten klaargestoomd voor de toets, want anders worden leraar en school daarop afgerekend." (Van den Bergh et al. 2021, p.109-110).

In de reflectie-en oefenwerkplaats moet het spanningsveld tussen eisen van de overheid enerzijds en mogelijkheden om out of the box denken anderzijds worden verkend en geëxpliciteerd. Op de (klassen-) werkvloer is vaak sprake van onkunde als het gaat om 'de eisen van de inspectie'. In Nederland bepaalt de overheid alleen wat leerlingen moeten leren, het is aan de school om de manier

waarop te bepalen. Natuurlijk ervaren scholen in toenemende mate druk op scholen om zich met hoge scores op bijvoorbeeld de eindtoets te bewijzen. Het benutten van de speelruimte vraagt dan ook om leiderschap en lef. Het is mogelijk om van de bedreiging een kans een kans te maken, zoals schoolleider Chantal Bertram dat doet. Focus op wat je echt belangrijk vindt en koppel de professionele speelruimte bewust en doordacht aan de visie van de school. Zo werkt de visie verbindend en richtinggevend binnen het team en legitimerend naar buiten toe.

LERAREN WAARDEREN DE TALENTEN VAN ELKAAR

Terug naar het hart van kansrijk onderwijs: naar de leraar die de talenten van benadeelde leerlingen herkent, erkent en waardeert. Tonnis Bolks en Ingrid Paalman, verbonden aan het lectoraat 'Goede onderwijspraktijken', benoemen wat hiervoor nodig is: opmerkzaamheid, fijngevoeligheid om op kleine dingen te letten en de moed om succesfactoren te mobiliseren en kansen voor succes te creëren. Ze zeggen (2021, p.141): 'In kleine dingen gebeuren grootse dingen in de ontwikkeling van kinderen én de ontwikkeling van collega's.' In een lerende gemeenschap (her)kennen en waarderen leraren niet alleen de talenten van leerlingen, maar ook van elkaar. 'Samen kunnen we het', leidt tot een succesvolle aanpak. Zowel leerlingen, als leraren ervaren *self-efficacy* als hun leren van betekenis is.

DE STEM VAN DE LERENDE

Bolks en Paalman reiken het Aspiratie model van Russel Quaglia en Michael Corso aan om betekenisvol leren ten volle kansen te geven. De stem van de lerende, dit kan de leerling zijn maar ook de leraar, wordt zichtbaar in de samenhangende elementen van dit model. Quaglia en Corso (2017, in Bolks en Paalman, 2021) omschrijven aspiraties als dromen of doelen voor de toekomst, die concreet worden gemaakt in het heden. Echt luisteren naar de stem van de lerende is nodig om hen te helpen hun aspiraties te vinden. In het model staan drie kernbegrippen centraal, eigenwaarde, betrokkenheid en leren

Leren vanuit aspiratie met een bevoegde Talentcoördinator

Chantal: 'Talentontwikkeling moet iets worden van het hele team, ook van de collega's binnen het gefuseerde team die nog geen ervaring met talentontwikkeling hebben.' Daarom neemt Chantal afscheid van haar oude rol als talent coördinator en wordt er een nieuwe coördinator aangesteld. Dit is een collega uit het team die nog geen geschiedenis heeft met Talentontwikkeling. Vanuit de NPO-gelden is het mogelijk haar een ambulante dag aan te bieden. De collega is enthousiast en heeft een enorme inzet. Dit werkt als een olievlek binnen het gefuseerde team. Zowel collega's die al bekend waren met Talentontwikkeling als collega's zich er nu aan gaan verbinden voelen de flow en inspiratie om er een succes te maken. Het team van de Spinner gaat onder leiding van de nieuwe coördinator aan de slag om een school-brede Talentendag te organiseren. Ouders, collega's en bedrijven worden gemobiliseerd. Voorbeelden van activiteiten zijn: taarten bakken (onder leiding van een collega), auto's poetsen (onder leiding van een ouder). Ouders en collega's voelen zich verbonden met de aspiraties van de school.

Aspiratiemodel: de stem van de leerling. Aangepast overgenomen uit *Wie wil je zijn als leraar. Een boek over persoonlijk meesterschap van leraren.* (p. 145) door T. Bolks en I. Paalman, 2021, Hogeschool Viaa.

vanuit doelen. Samen met de onderliggende begrippen vormen zij zowel de voorwaarden als de doelen van betekenisvol onderwijs. Het model biedt houvast bij het betekenisvol werken aan doelen van leerlingen én de doelen van de school. Het verhaal van Chantal Bertram op basisschool De Spinner laat zien

hoe leren vanuit aspiraties gestalte krijgt op het niveau van de schoolleider, de leraren en de leerlingen. De praktijkpareltjes die bij beide artikelen zijn opgenomen (zie kaders) maken dit op inspirerende wijze zichtbaar. Wat Chantal andere schoolleiders wil meegeven is: ‘Durf *out of the box* te denken. Natuur-

lijk zijn de basisvakken, rekenen, taal en spelling heel belangrijk, maar je moet ook los durven laten en proberen het onderwijs anders in te richten. Maak kansrijk onderwijs tot het hart van je leiderschapspraktijken en verbind het aan de visie van de school én aan teamontwikkeling.’ BSM

BRONNEN

- Bolks, T. Paalman, I. (2021). *Wie wil je zijn als leraar. Een boek over persoonlijk meesterschap van leraren.* Hogeschool Viaa.
- Castelijns, J en Stevens, L.M. (1996). *Responsieve instructie in de onderbouw. Bevorderen van aandachtig spelen en werken van gemakkelijk afgeleide kinderen.* CPS.
- Hosseini N., Leijgraaf M., Gaikhorst L. en Volman M. (2021). Kansengelijkheid in het onderwijs: een social justice perspectief voor de lerarenopleiding. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders* 42(4), (15 -25).
- OESO (2018). *Equity in education: Breaking down barriers to social mobility.* OECD Publishing.
- Rosenthal R., Jacobson L., (1968). *Pygmalion in the classroom.* Crown House Publishing.
- Sylbing, S., Gould, E., & Bol, D. (Red). (2020). *Klassen* [documentaire]. Human.
- Van den Bergh, L. Denessen, E., Volman M.L.L. (Reds.) (2020). *Werk maken van gelijke kansen. Praktische inzichten uit onderzoek voor leraren basisonderwijs.* Didactief onderzoek.

Advertentie

PentaNova★

Wil jij excelleren als leidinggevende?

Schrijf je dan in voor de **Master Educational Leadership!**

De master start in januari in Utrecht en in september in Zwolle.